17/12/2020

Ερντογάν: Πρώτα ισλαμιστής και μετά Τούρκος

/ Επικαιρότητα

Ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν είναι πρώτα ισλαμιστής και μετά Τούρκος. Ο νεοοθωμανισμός του είναι βαθιά αντιδυτικός και στο μυαλό του η Οθωμανική Αυτοκρατορία είναι μια καθαρά ισλαμική αυτοκρατορία. Ο ίδιος είναι δε ο πιο εθνικιστής ηγέτης της σύγχρονης Τουρκίας.

Αυτά είναι ορισμένα μόνο από τα πολύ ενδιαφέροντα σημεία της συνέντευξης που παραχώρησε στο «Βήμα» ο καθηγητής του Πανεπιστημίου της Γιούτα και συγγραφέας του εξόχως ενδιαφέροντος βιβλίου με τίτλο «Nostalgia for the Empire: The Politics of Neo-Ottomanism» Χακάν Γιαβούζ.

Ο τούρκος καθηγητής επισημαίνει ότι η πολιτική σκέψη του Ερντογάν διαμορφώθηκε κατ' απόλυτη αντιπαράθεση με τον κεμαλικό εκδυτικισμό και ότι ακόμα και αν αυτός φύγει, η Τουρκία δεν θα είναι πια η ίδια καθώς το... αυτοκρατορικό «τζίνι» έχει πια βγει από το μπουκάλι.

Ο Χακάν Γιαβούζ επισημαίνει ότι η πολιτική σκέψη του Ερντογάν διαμορφώθηκε κατ' απόλυτη αντιπαράθεση με τον κεμαλικό εκδυτικισμό και ότι ακόμη και αν αυτός φύγει, η Τουρκία δεν θα είναι πια η ίδια

Ποιες είναι οι ρίζες της ισλαμικής σκέψης του Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν;
«Το ιστορικό της οικογένειας του Ερντογάν και η πρώιμη κοινωνικοποίησή του

είναι πολύ σημαντικά για να καταλάβουμε την πολιτική ταυτότητα και ιδεολογία του. Κατάγεται από το Ρίζε, στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Ο πατέρας του ήταν φτωχός και πάλευε για να καλύψει τις βασικές ανάγκες της οικογένειάς του. Οταν ο Ερντογάν πήγαινε στο σχολείο, πουλούσε ψωμί με σουσάμι στους δρόμους της Κωνσταντινούπολης για να βοηθήσει την οικογένειά του και έτσι συνειδητοποίησε σε νεαρή ηλικία τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες. Αυτός και οι όμοιοί του πάντοτε διάβαζαν και ερμήνευαν αυτή την ανισότητα με όρους ισλαμικών φτωχών μαζών έναντι πλουσίων κοσμικών Τούρκων. Ηταν ο Ερντογάν που ισχυρίστηκε ότι αντιπροσωπεύει τους «Μαύρους Τούρκους». Αλλωστε, η περιθωριοποίηση της περιφέρειας της Ανατολίας διαδραμάτισε ρόλο-κλειδί στην πολιτικοποίηση του Ισλάμ. Το Ισλάμ, ως μονοθεϊστική θρησκεία, δεν είναι ριζοσπαστικό, αλλά οι επικρατούσες συνθήκες και ειδικότερα οι κοινωνικές ανισότητες βοήθησαν την πολιτικοποίηση και τη ριζοσπαστικοποίησή του, που εισήλθε σε ένα πλαίσιο θεολογίας της αντίστασης απέναντι την πολιτική καταπίεση και στην οικονομική ανισότητα.

Επομένως, περιθωριοποιημένοι τομείς δημιούργησαν το δικό τους εκπαιδευτικό σύστημα, έτσι όπως εκπροσωπείται από το θρησκευτικό σχολείο (imam hatip). Η σκέψη και η δυσαρέσκεια του Ερντογάν διαμορφώθηκαν από την εμπειρία του σε ένα τέτοιο σχολείο, που ασκούσε κριτική στο κεμαλικό σχέδιο του εκδυτικισμού ως ξένο, αυτο-αποικιοκρατικό και καταστροφικό. Συμπερασματικά, το φτωχό, συντηρητικό οικογενειακό του υπόβαθρο, η γειτονιά στην οποία έζησε, η Κασίμπασα, όπου φτωχοί και Τσιγγάνοι έμεναν μαζί με τους μαφιόζους/νταήδες (kabadayis) της περιοχής και η εμπειρία της παρακολούθησης των θρησκευτικών σχολείων συνδυάστηκαν ως δυνάμεις επιρροής για την κοινωνικοποίησή του. Αυτή, με τη σειρά της, οδήγησε στην απόρριψη του κεμαλικού εκδυτικισμού και των παραδοσιακών πλούσιων τάξεων της Τουρκίας. Θεωρεί τον εαυτό του ως τον ηγέτη όσων ιστορικά υπήρξαν περιθωριοποιημένοι και αποκλεισμένοι – των συντηρητικών ισλαμικών μαζών».

Ποιοι ισλαμιστές θεωρητικοί τον επηρέασαν; Ποια είναι τα κύρια στοιχεία της σκέψης τους;
«Για ένα διάστημα φλέρταρε με τον σουφισμό και το τάγμα των Νακσιμπεντί του Ισκεντερπασά στην Κωνσταντινούπολη αλλά δεν βρήκε σύνδεση με αυτή τη συγκεκριμένη μορφή του Ισλάμ που είναι εσωστρεφής και έχει στοιχεία διαλογισμού. Για τον Ερντογάν, το εξωστρεφές και συγκρουσιακό Ισλάμ, εξοπλισμένο με ιδέες για την αντιμετώπιση των κεμαλικών μεταρρυθμίσεων με στόχο τον εκδυτικισμό, ήταν αυτό που προσέφερε τη σύνδεση. Ο ιδεολογικός του μέντορας ήταν ο Νετζίπ Φαζίλ Κιζακιουρέκ.

Ο Νετζίπ Φαζίλ, ποιητής, ήταν στην πραγματικότητα ένας ποπ διανοούμενος που μετέτρεψε το Ισλάμ σε μια ιδεολογία αντίστασης στις ρεπουμπλικανικές μεταρρυθμίσεις. Ο Ερντογάν απορρόφησε την ισλαμική του ιδεολογία, που ήταν στην πραγματικότητα φασιστική και ριζοσπαστική, και ο Νετζέπ Φαζίλ είχε, με διαφορά, την ισχυρότερη επιρροή στον Ερντογάν και στην πολιτική ηγεσία του ΑΚΡ, συμπεριλαμβανομένων, π.χ., του Αμπντουλάχ Γκιουλ και του σημερινού υπουργού Αμυνας Χουλουσί Ακάρ».

Πώς έχουν ωσμωθεί το Ισλάμ και ο εθνικισμός στη σημερινή τουρκική πολιτική;
«Στην περίπτωση της Τουρκίας, το Ισλάμ δεν μπορεί να διαχωριστεί από την τουρκική ταυτότητα. Ποιος είναι Τούρκος; Αυτό το ερώτημα απαντήθηκε τον 19ο αιώνα. Ο Τούρκος είναι πρώτα μουσουλμάνος, μετά είναι πιστός στο οθωμανικό κράτος και, τέλος, ομιλεί τουρκικά. Πρέπει κάποιος να συνειδητοποιήσει ότι η Τουρκία είναι μια χώρα με πολλές εθνικότητες και ότι ο βασικός ενοποιητικός παράγοντας που τις διατηρεί ενωμένες και τις κάνει τουρκικές είναι το Ισλάμ. Αυτό το μοντέλο δεν πέτυχε πλήρως με τους Κούρδους, αλλά οι υπόλοιπες εθνοτικές ομάδες ενσωματώθηκαν στο ισλαμικό χωνευτήρι. Υπό τον Ερντογάν, η ισλαμική πτυχή της τουρκικής ταυτότητας ενισχύθηκε. Ο Ερντογάν είναι πρώτα ισλαμιστής και μετά Τούρκος. Ο νεαρός Ερντογάν κατέκρινε τον τουρκικό εθνικισμό και ωρίμασε μέσα στην πανισλαμική ιδέα. Ωστόσο, από το 2015 έχει μετατραπεί στον πιο εθνικιστή ηγέτη της σύγχρονης Τουρκικής Δημοκρατίας. Για τον Ερντογάν, οι ταυτότητες απλά είναι εργαλεία για τη διατήρησή του στην εξουσία».

Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά του νεοοθωμανισμού;
«Κατ’ αρχήν, δεν υπάρχει μόνο μία εκδοχή του νεοοθωμανισμού. Τι είναι ο νεοοθωμανισμός; Είναι μια κατασκευασμένη μνήμη του οθωμανικού παρελθόντος για να ανταποκριθεί στις σύγχρονες προκλήσεις. Κατά τη διάρκεια των ήρεμων ημερών του κοσμικού εκδυτικισμού, μια ομάδα λογοτεχνών, ποιητών και διανοουμένων έλεγε «ναι, θέλουμε εκσυγχρονισμό αλλά και να διατηρήσουμε την παράδοση». Φαντάστηκαν λοιπόν την οθωμανική παράδοση και μνήμη ώστε να ασκήσουν κριτική στις υπερβολές του κεμαλισμού. Ηταν ο Αχμεντ Χαμντί Τανπινάρ που ανακατασκεύασε την οθωμανική παράδοση για να ασκήσει κριτική στον ιακωβίνικο κεμαλισμό. Αυτός ήταν ο στοχαστικός νεοοθωμανισμός. Πρέπει επίσης κάποιος να συνυπολογίσει τον τρόπο με τον οποίο κατανόησε τον οθωμανισμό ο Τουργκούτ Οζάλ. Ισχυρίστηκε ότι η Οθωμανική Αυτοκρατορία ήταν μια νοτιοευρωπαϊκή δημιουργία και, άρα, ευρωπαϊκή.

Προσπάθησε να χρησιμοποιήσει τον οθωμανισμό ως απάντηση στη μετακεμαλική, μεταεθνικιστική συζήτηση στην Τουρκία. Για τον Οζάλ, ο οθωμανισμός ήταν

κοσμοπολίτικος, όπως αποδεικνύεται και στο βιβλίο του «Η Τουρκία στην Ευρώπη και η Ευρώπη στην Τουρκία». Σήμερα, ο οθωμανισμός του Ερντογάν είναι αντιδυτικός, αντικοσμοπολίτικος και εθνικιστικός, ενώ διεκδικεί την ισλαμική υπεροχή. Ο Ερντογάν βλέπει την Οθωμανική Αυτοκρατορία ως Ισλαμική Αυτοκρατορία. Αυτό δεν είναι αληθές και η Ιστορία επιβεβαιώνει ότι ποτέ δεν υπήρξε. Ηταν κοσμοπολίτικη αν και μουσουλμανική αυτοκρατορία εντός της οποίας ποικίλες θρησκευτικές παραδόσεις επιβίωσαν μέχρι την έλευση του εθνικισμού».

Αποτελούν η Τουρκία και οι πολιτικές Ερντογάν κίνδυνο για την περιφερειακή σταθερότητα;
«Ο Ερντογάν είναι μεγαλύτερη απειλή για την Τουρκία από ό,τι για τις γειτονικές χώρες. Αποτελεί γεωπολιτικό κίνδυνο και οι αρνητικές εικόνες έχουν αποδυναμώσει τη θέση της Τουρκίας. Εχει μετατραπεί σε έναν προβληματικό ηγέτη που πλήττει σοβαρά τους θεσμούς του κράτους και της κυβέρνησης και το κράτος δικαίου. Η κυβέρνησή του έχει παρανόμως δημεύσει περιουσίες των αστών της Ανατολίας επειδή ήταν υποστηρικτές του Γκιουλέν. Κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησής του η διαφθορά έχει γίνει ο κανόνας. Εχει πολώσει την κοινωνία και, όπως παρατηρήσαμε στις τελευταίες τοπικές εκλογές, η αντιπολίτευση είναι πιθανό να συνασπιστεί εναντίον του.

Σε ό,τι αφορά την εξωτερική του πολιτική, δεν διαμορφώνεται προς όφελος των συμφερόντων του τουρκικού έθνους. Μετατρέπεται σε ακόμα ένα όπλο στα χέρια του με σκοπό να υπηρετήσει το πολιτικό συμφέρον παραμονής στην εξουσία. Εκμεταλλεύεται εθνικές και διεθνείς κρίσεις για να κινητοποιήσει τη βάση του και δημιουργώντας αληθινές, υπερβολικές ή φανταστικές αντιλήψεις περί εξωτερικών εχθρών προσπαθεί να τη συσπειρώσει. Ορισμένες συγκρούσεις τον έχουν πραγματικά ευνοήσει, ιδιαίτερα στη Λιβύη και στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Ισως προχωρήσει σε κάποια μονομερή πρωτοβουλία στην Κύπρο. Αναμένω εκεί μια διαχειρίσιμη αντιπαράθεση, κλασικό παράδειγμα παγωμένης διένεξης, για αλλαγή του status quo. Είτε επιθυμεί μια ομοσπονδία όπως αυτή του Σχεδίου Ανάν το 2004 ή πλήρες διαζύγιο των δύο πλευρών».

«Το φάντασμα της αυτοκρατορίας έχει απελευθερωθεί»
Πιστεύετε ότι αν ο Ερντογάν φύγει θα μπορούσε η Τουρκία να επιστρέψει σε μία προηγούμενη φάση;
«Η Τουρκία σήμερα δεν είναι πια η παλιά Τουρκία. Στο παρελθόν, η εξωτερική της πολιτική ήταν προέκταση του ΝΑΤΟ. Δεν πιστεύω ότι η κοινή γνώμη θέλει μία επιστροφή σε αυτό. Τόσο αυτή όσο και η ελίτ έχουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση. Δεν επιθυμούν να είναι “ουρά” της ΕΕ, αλλά παίκτης-κλειδί στα Βαλκάνια, στον

Καύκασο και στη Μέση Ανατολή. Το φάντασμα της αυτοκρατορίας έχει απελευθερωθεί. Ακόμη και αν φύγει ο Ερντογάν, πιστεύω ότι η Τουρκία θα επιδιώξει μία πιο ανεξάρτητη, πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική.

Το πρόσφατα ανακαλυφθέν ισλαμο-οθωμανικο-τουρκικό μείγμα ταυτότητας θα διαμορφώσει τα εθνικά συμφέροντά της. Ωστόσο, στη μετά Ερντογάν περίοδο, η τουρκική εξωτερική πολιτική θα είναι λιγότερο συγκρουσιακή. Οι πολιτικές του έχουν απομονώσει την Τουρκία. Είναι είτε προβληματικός σύμμαχος είτε μοναχική χώρα ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, επιθετική χώρα. Πιστεύω ότι η ρητορική και η τακτική στην εξωτερική πολιτική θα αλλάξει, αλλά η φιλοδοξία της Τουρκίας να γίνει “ξανά μεγάλη” θα παραμείνει».

Πηγή: Εφημερίδα Το Βήμα